

fouten, die een verzetsgroep kon maken, werden gemaakt en men beseftte ook niet dat de geringe sabotagedaden, het doorknippen van telefoondraden bijvoorbeeld, door de Duitsers hoog werden opgenomen. Vanaf 19 november 1940 werd de groep opgerold en vijftien van hen werden op 13 maart 1941 geëxecuteerd. Deze draconische straffen waren mede bedoeld om eventuele nieuwe verzetsdaden, niet alleen in Vlaardingen, te ontmoedigen, maar in mei 1943 stond een nieuwe groep Geuzen voor een Duitse rechtbank. Natuurlijk was slechts een minderheid van de Vlaardingers in het verzet, zoals ook maar een minderheid NSB-lid was. 'Weinigen herinneren zich openbare demonstraties van de NSB en menen dat de partij een marginaal bestaan leidde' (147), maar de schrijver vindt in de bronnen een andere werkelijkheid met tal van NSB-activiteiten.

Eenheden van het Duitse leger, landmacht en marine waren over de hele stad verspreid, maar veel was er natuurlijk niet te doen en met drankmisbruik en het versieren van Nederlandse meisjes trachtte men de verveling te verdrijven. Na verdere hoofdstukken over de jodenvervolg-ing in Vlaardingen, de arbeidsinzet, de illegaliteit, de NSB-burgemeester eindigt het boek met een bevrijdingshoofdstuk: 'vreugde en vergelding'. Drie jaar lang zou er in Vlaardingen een kamp zijn, De Vergulde Hand, waar echte of vermeende collaborateurs werden vastgehouden. Vooral in het begin was het een slecht kamp, bewaakt door Vlaardingers die in Duitse kampen hadden gezeten en Vlaardingers, vaak ex-verzetsmensen, die niet waren opgepakt. 'Ruim veertig jaar na het sluiten van het kamp beschuldigen deze twee groepen elkaar nog steeds van de misstanden die in De Vergulde Hand heersten' (207). Schrijver besluit met te concluderen dat ook de Vlaardingers een wankel evenwicht tussen goed en kwaad kenden. Ook voor niet-Vlaardingers een leesbaar boek.

David Barnouw

T. Klumper, *Helden tegen wil en dank. Verzet 1940-1945. Het antwoord van gewone mensen op ongewone situaties tijdens de Duitse bezetting* (Baarn: Tirion, 1994, 271 blz., f34,50, ISBN 90 5121 480 4).

De omslag van dit boek wordt gesierd door het in 1980 ingestelde verzetsherdenkingskruis. Na de oorlog was men in verzetskringen van mening dat het uitreiken van onderscheidingen aan illegale werkers niet wenselijk was. Men was niet vanwege de lintjes in het verzet gegaan en de uitreiking zou te veel moeilijkheden opleveren (waarom die wel en die niet). Men leek zich daarbij neer te leggen, maar dertig jaar na dato groeide de behoefte aan onderscheidingen en werd deze eenheidsonderscheiding ingesteld en aan ongeveer 15.000 personen uitgereikt.

Dit zijn de 'gewone mensen' waar Klumper over schrijft. In 1983 promoveerde hij op *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40-'45*, waar hij de verschillende typen van sociale verdediging confronteerde met de werkelijkheid van het verzet tijdens de bezetting van Nederland. Voor dit boek gebruikte de schrijver als basis de persoonlijke verzetsgeschiedenis van bijna 50 personen die minstens twee jaar volop in het verzet zaten. De professionalisering van gewone mensen tot geharde verzetsstrijders is de rode draad in dit chronologisch opgezette boek. Veel nieuws lezen we evenwel niet over de overheid en politiek, de kerken, de vakvereniging, de omroepen, studenten en leraren, artsen en de pers. In het hoofdstuk waar de eerste fase van professionalisering (tot halverwege 1942) wordt behandeld, lezen we meer over persoonlijke drijfveren, het aarzelende begin, het vallen en opstaan van de verzetsstrijders in wording. Hoe ze zich heroriënteren na de eerste bezettingsweken en maanden en in situaties komen waarin ze beseffen dat ze niet meer terug kunnen. Ook hier wordt, evenals door Hilbrink

in *De illegalen* (1989) duidelijk uiteengezet, dat je bij je eigen groep en binnen je eigen zuil je verzets-'collega's' vond. Contact tussen de zuilen heeft zich alleen bij de toppen voorgedaan; geheel conform de vooroorlogse praktijk. Klumper stelt dat vanaf medio 1942 de Duitsers maximaal greep op de samenleving hadden en dat deze druk voor meer verzet zorgde. Na de invasie in Normandië groeide de hoop op een spoedige bevrijding. Dan treedt de laatste fase aan; 'Koerswijzigingen in zicht bevrijding' luidt de karakterisering.

'Gewone mensen' is het centrale thema van dit boek, dat ook poogt af te rekenen met het heldendom dat uit de na-oorlogse films zouden spreken. Merkwaardig is dat Klumper *Pa storale* en *De aanslag* noemt, twee films, oorspronkelijk boeken, die juist niets van heldendom laten zien; integendeel zelfs. Uit de interviews komt ook niet veel méér dan we al wisten. De schrijver mag zich wel afzetten tegen het image van heldendom, maar de woorden respect en dank voor de mannen en vrouwen die in het verzet hebben gezeten, komen herhaalde malen voor. De herinnering daaraan is de doelstelling van zijn boek. Een nadeel wat daar uit voortvloeit, is zijn neiging de respondenten onvoorwaardelijk te geloven, er worden zelden kanttekeningen gezet bij onbewijsbare uitlatingen. 'Toch heeft het verzet het de bezetters lastig en moeilijk gemaakt. Daardoor gingen ze fouten maken. Ze voelden zich niet meer veilig en werden onzeker. Het moreel van de troepen zag je knakken'. Dit is de mening van een respondent bij het eindhoofdstuk over de effectiviteit van het verzet, iets waar de schrijver niet goed uit komt. 'Sterk in het bevorderen van de mentale weerbaarheid van mensen' is een zo vaag begrip datje daar ook niet veel mee kunt doen. De evaluatie van het verzet wordt expliciet niet door 'historici of andere wetenschappers' gegeven, 'maar wordt opgetekend uit de mond van 'hen die er bij waren', een aantal oud-verzetsstrijders. Zij gaven hun min of meer gelouterde, doch professionele visie' (215). Ik vraag mij ook sterk af of de diverse verzetsorganisaties steeds meer vertrouwen in de bevolking hadden weten te bewerkstelligen, ten nadele van de regering in Londen (175). Zonder onderzoek is het niet mogelijk op dit punt zinnige uitspraken te doen.

Te veel leunen op 'hen die er bij waren' is een gevaarlijke bezigheid en het heeft ook zijn sporen in dit boek nagelaten.

David Bamouw

R. Pütz, *Duel in de wolken. De luchtoorlog in de gevarendriehoek Roermond-Luik-Aken* (Amsterdam: Van Soeren & co., 1994, 308 blz., f49,50, ISBN 90 6881 037 5).

De geschiedenis van de militaire luchtvaart in ons land is tot voor kort vrijwel uitsluitend het domein geweest van amateurhistorici. Hoewel er duidelijke aanzetten tot professionalisering zijn te bespeuren — in 1989 werd de Sectie luchtmachthistorie van de koninklijke luchtmacht bijvoorbeeld op academische leest geschoeid — komt het leeuwendeel van de produktie op dit werkteerrein nog steeds voor rekening van niet universitair geschoolde onderzoekers.

Voor al de geschiedenis van de militaire luchtvaart tijdens de tweede wereldoorlog vormt voor de amateur-historici een geliefkoosd thema. In hun research concentreren zij zich in hoofdzaak op het zeer nauwkeurig in kaart brengen van de vliegtuigen die in deze jaren in ons land neerkwamen. In totaal zou het daarbij gaan om circa 6000 à 8000 toestellen; het precieze aantal laat zich voorshands nog moeilijk vaststellen.

De hierboven geschetste benadering, het zogeheten crash-onderzoek, is onder impuls van de in 1975 opgerichte studiegroep luchtoorlog 1939-1945 langzamerhand tot een ware kunst verheven. Geregeld zien dan ook publikaties van leden van deze studiegroep het licht, waarin minutieus verslag wordt gedaan van de resultaten van het onderzoek naar de vliegtuigcrashes